

Bp. 1969. Gondolat K. 224 l. (Nagy Magyar Írók)

Ritka eset, hogy igény és vállalkozás olyan pontosan és szerencsésen találkozzon, mint Balogh László József Attiláról szóló könyve esetében. Azt lehetne mondani, hogy a polcon és az olvasók tudatában már megvolt a helye. Ahogy gyarapodott a József Attila-irodalom, hiánya úgy lett egyre sürgetőbb. Tíz esztendő megújult kutatókedvnek gazdag termését kellett elrendezni. Olyan eredményeket, amelyek már nem egy kitaposott úton, hanem új csapásokon termettek. József Attila és a párt; József Attila és Bartók, Derkovits; József Attila és a freudizmus; József Attila és az egzisztencializmus; József Attila esztétikája; szemléletének és szimbolikájának összefüggései; külön a képei, és külön a legnagyobb versek az elemzés más-más szempontjai felől! — Így elsorolva csak elvont címszavak, de ilyen sommás mi-voltukban is jelezhetik, hogy a kérdéseknek milyen hatalmas és sűrű szövevénye kezd kibontakozni a mű körül. Pedig nem volt ebben semmi programosság, senki sem jelölte ki a felmerendő új parcellákat. Épp csak fogékonyabb és bátrabb lett a kutatás. S mert a nagy költő önkéntlenül is megélt, megszenvédi a kor égető kérdéseit, József Attila is kivételes tisztaságú válasszal szolgált minden jöszemű kérdzőnek. Így lett ez a költészet új módszerek és új szempontok erőpróbája, felvonalási terepe. S mert az eredményeket semmilyen hivatal nem hitelesítette, az idő pedig még nem szentesíthette, bennük eligazodni nem könnyű dolog. — A jó népszerűsítő munkának azonban kedvezhet is az ilyen helyzet. A pillanat, amikor még frissek a felhasználások, elhasználatlanok s helyenként bizonytalanok is. Amikor az önálló mérlegelés, a bátor választás munkájával kell őket szer- ves rendbe foglalni.

Ha Balogh László könyve csak ennyit adna, a sorozat természetéből és rendeltetéséből rárótt népszerűsítő feladatnak ennyivel is jól megfelelné. Csak hogy átfogó pályaképet — ami célja és eredménye — a kész ismeretekből a legnagyobb szorgalommal sem alkothatott volna. Ez a nehézség azonban nem is lényeges, mert Balogh László nem lemásolt gondolatok összerovása útján alkotta művét, hanem maga is előről betűzte végig az ismert és ismeretlen forrásokat. S ahol elődei nyomán haladt, ott is az eredmények gyökeréig hatolt, újra megjárta tehát a felfedezés útjait. S közben nemcsak a részletek szövevényét fejtette fel, de az a csoda, amely egy káprázatos tehetség, egy életérdekű filozófia és egy ordas kor találkozásaként József Attilában testet öltött, ez a csoda a mag a sugárzó lényege szerint vált élményévé

s lett könyve ihletőjévé. A mű természetének, a pálya belső logikájának élményszerű megértését jelenti ez. Az ilyen tudás nem torpan meg a hézagoknál, mert már szuverén hatalom, s a szoros kapcsolattól nyert ereje révén mankók nélkül is végezheti dolgát.

Ez a titka annak, hogy ez a könyv egyetlen nehéz kérdést sem kerül ki, egyetlen nagy mű fölött sem siklik át, hogy arányai mintaszerűek, elemzései között kirívó színvonalkülönbségnek nyoma sincs, — s hogy a részletek egy mind komorabbá és súlyosabbá váló folyamat drámai menetébe illeszkedve juthatnak többszörös funkcióhoz. Nemcsak az adott fázist magyarázzák, de a kifejlés természetét is, előre és visszafelé is világot vetnek.

Sűrűbb szövésű könyvet „az irodalommal most ismerkedők számára” elképzelni is nehéz. Információ-anyaga és elméleti terhelése talán túl nagy is volna, elemzései fászsztóak, de Balogh László jó érzékkel teszi eleve né és változatossá az előadást. Az életrajzi elemeket jobbra a mű felé mutató jelentőségük szerint juttatja térhez. Az elméleti vonatkozásokat pedig szintén úgy, hogy kulcsot is adjanak a soron jövő versekhez, s cserében, a versek elemzésekor, a teóriák értelmét is érzékletesebben rajzolja ki. A dialektika ösztönös készsége vagy a szigorú ökonómia kényszere teszi-é, lehetne találgatni, de tény, hogy ez a könyv megkímél bennünket a műveltséggel való hivalkodás és a tudákoság műveleteitől, amikor mintaszerű tömörséggel és világossággal halad célja, a mű értelmezése felé.

Verselemzéseiről külön kellene szólni, mert számuk és színvonaluk meghaladja a népszerűsítő munkákban szokásos szintet. S nemcsak ott, ahol kitűnő előzményekre alapozhat. Pedig a részletek árnyalt felfejtésére, a hatás sokféle titkának elemzésére nincs tere, a jelentés lényegére kell szorítkoznia. Olykor azonban, mint például a *Döntsd a tőkét* és a *Hazám* esetében még a szöveg korábbi változatára is fényt villant, hogy a végleges alak többletét foghatóbbá tegye. Hiányolni lehetne, hogy például a *Külvárosi éj* felismert motívumaiban, az egymást követő új és új mozzanatokban nem érzékeli eléggé az egész folyamatot irányító ihlet lényegét. Vitatni lehetne, hogy helyes-é a zene disszonancia és konszonancia fogalmával élni egyes verselemzésekről szólva, az előbbit a rossz, a negatív, az utóbbit a jó, a pozitív szinonimájaként használni? (170, 173, 191. l.) De mindezek ellenére áll, hogy az elemzések képezik a könyv súlypontjait. Bennük fut össze minden előzmény, s általuk tárul fel a szemlélet és a maga-

tartás új és új vonása. Hogy milyen megvilágosító erővel, leginkább talán a *Téli éjszaka* elemzése, s ennek következményeként a *virrasztás* ethoszának jellemzése példázhatná.

A *Téli éjszaka* korábban Tamás Attila elemzte, ki nem kerülhető mélységgel és alapossággal. József Attila és Bartók rokonságát Szabolcsi Bence és Szabolcsi Miklós. Balogh László jól ismeri ezeket az előzményeket, — de az a természetesség, a kapcsolásnak az a szorossága, amellyel az elemzésből a Bartókkal való párhuzamra tér, ahogy a *virrasztás* közös magatartásához jut, egyszerre mutatja tudományunk szellemében az elvi alap bizonyos közösséget, s azt is, hogy Balogh László tud élni az ebből eredő lehetőségekkel.

Az olvasó spontán szervességgént, meggyőző folyamatosságként érzékeli ezt a készséget, de a szakmabeliek majd észreveszik, hogy a felhalmozott sokféle tudás életszerű közlésének milyen nehéz feladata oldódik meg általa. Az alig ismert levél- és naplórészletek vagy a párttal való kapcsolat zavarainak markáns szemléltetése is többszörös nyereség, mert informál s ugyanakkor színesebbé és tagoltabbá is teszi az előadást.

Van aztán ennek a szuverénitásnak irodalomtörténeti érdekű fegyverténye is. Az a hitelességgel fedezett nagyvonalúság, amellyel Balogh László József Attilát a magyar költészet összefüggéseibe ágyazza. A felszín tényeiből konstruált Petőfi—József Attila kontroverziát Tamás Attila könyve már hatálytalanította. Balogh László most az érett József Attila Adyra, Aranyra, Csokonaira ütő vonásainak, s a népköltészethez és a szociográfiákhoz fűződő kapcsolatainak élesebb kiraj-

zolásával teszi láthatóbbá a sűrű vonatkozás-rendszert, amelyben ez a nagy költészet létrejöhett. Különösen a „minden titkok” Adyjának a közelségét és a versépítésükben észlelhető rokonságot elemzi alig fellebbezhető érvénnyel. Olyannyira, hogy miközben meggyőzően tárja eléink a nép és nemzet érdekeivel összeforrt költőt, s e vonásai révén Ady, Bartók, Kodály és Móricz-rokonát, a mű stílustörténeti újszerűségének ténye óhatatlanul el is halványul ebben a *magatartás* szálain létesült közösségben. De szembe sehol sem kerül azokkal, akik a másfelé fűződő kapcsolatokra figyelnek, mert nem más értékek és más készségek ellenében keresi az érintkezés pontjait, hanem ott, ahol a mű emberi lényege talál rokonhangra.

Megfelel ezzel annak a követelménynek, amely könyve népszerűsítő szerepéből adódik, s közben a kérdés szakértőit is új megfontolásokra sarkallhatja. Azzal, hogy az eredmények zömét felélte, s az értékek javát könyvébe foglalta, talán le is zárt egy periódust, de ha nem így volna is, a népszerűsítő mű szokásos normáit bizonyosan meghaladta. Persze népszerűsíteni sokféleképpen lehet. Az a könyv például, amely valamely sugárzó centrum köré szervezné a mondandókat, amely a kész ismeretek velejét kiszűrve műalkotásszerű alakban mutatná fel a költőt és művét, még megírásra vár. Balogh László könyve a monográfia egy olyan változata, amelyben a tudománnyal való kapcsolat annyira eleven, hogy „népszerű” jellegét sokszor álcának érezzük, anélkül, hogy nyereségeit nélkülöznünk kellene.

Kiss Ferenc

POMOGÁTS BÉLA: KUNCZ ALADÁR

Bp. 1968. MTA Irodalomtörténeti Intézete — Akadémiai K. 193 I. (Irodalomtörténeti Füzetek, 61.)

Egyetlen regénye maradt fenn Kuncz Aladárnak „az idő és a kritika rostjában”, s a *Fekete kolostor* kizárólagos sikere is részes abban, hogy életműve más tanulságos vagy értékes oldalai sokáig homályban maradtak. Pomogáts Béla monográfiája a pálya egészét s Kuncz „igazi arcát” rajzolja meg, az anyaggyűjtés és a (rész-)szintetizálás feladatát is vállalja. Munkájának tárgyi eredményein kívül módszertani tanulságai is figyelemre méltók; sikerül úgy ábrázolnia hősét, hogy miközben megmutatja az életművet meghatározó általános társadalmi körülményeket, egyúttal a személyiséget a maga „éppígyiségében” (Lukács György) ragadja meg, irodalomtörténeti szerepében is kidomborítja a képességeket, az alkat, az egyéniség sajátosságait.

Kuncz aránylag rövid életében két merőben különböző periódust jelöl ki a francia internáltság. A három nagy egységre tagolt monográfia első része a tanulóéveket, a fiatal tanár századeleji „éducation sentimentale-ját” dolgozza fel, a fogolytársak emlékezései meg levelezése, s főleg a *Fekete kolostor* alapján bemutatja a francia fogság eseményeit és hatását, majd a Tanácsköztársaság bukásakor hazatérő Kuncz útkeresését a kor szellemi áramlatai közt. Ebben a részben az ábrázolás pszichológiai eleme uralkodik, egy színes, bohém, individualista egyéniség portréja, s ma megrázó folyamat rajza, hogy az ábrándok világában élő, elegáns „literary gentleman” a megpróbáltatások és szenvedések az imperializmus korának ellentmondásait felismerő, használni, cselekedni vágyó humanistává for-